

УДК 376:353:3.071 ("19"/91/2000"19")

Світлана Шевченко

Інститут педагогіки

Національної академії педагогічних наук України

ORCID 0000-0002-0432-8893

DOI 10.24139/2312-5993/2019.04/236-246

ВІДОБРАЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (1991-2000 рр.)

У статті відображено зовнішню диференціацію в організації шкільної освіти в Україні на прикладі закладів для дітей із особливими потребами; розглянуто розвиток спеціальних різнотипних закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Авторкою здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку цілої мережі цих закладів за допомогою методів аналізу, синтезу, систематизації й узагальнення. Показано розвиток та особливості вдосконалення і реформування системи освіти дітей із особливими потребами в досліджуваний період. Стаття може бути вказівником до пошуку оптимальних шляхів соціалізації дітей із особливими освітніми потребами та їх інтегрування в суспільство. Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку шляхів удосконалення системи спеціальних закладів освіти.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, спеціальна освіта, права дітей із особливими потребами, спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, інтернатний тип, нормативно-правові документи, диференційована система спеціальних (корекційних) закладів освіти.

Постановка проблеми. Нині основним напрямом розвитку сучасної української освіти окреслено рівний доступ до якісної освіти всіх громадян, у тому числі й осіб із особливими потребами, тих, які мають інвалідність, обмежену життєздатність, порушення або особливості психофізичного розвитку. За роки незалежності в Україні створені правові основи державної національної політики, яка будується на принципах рівності соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян. Становлення та розвиток незалежної Української держави є надійним захистом для дітей із особливими потребами.

Правовою основою формування державної політики прав дітей із особливими потребами стали Декларація прав національностей України (1991), Закони України «Про освіту» (1991, 2017), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991, 2004), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про охорону дитинства» (2001), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2001), «Про освіту осіб, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (спеціальну освіту)» (2007), Конституція України (1996), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 р. Року людей з інвалідністю» (2003), «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб

з обмеженими фізичними можливостями» (2005), «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2007) та ін.

Відповідно до Конвенції, нині діють вимоги рівноправності дітей із особливими потребами в усіх галузях, а саме «забезпечення навчанням сліпих, глухих, сліпоглухих осіб за допомогою найвідповідніших для індивіда умов, методів і способів спілкування в обстановці, яка максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку» (Досвід втілення, 2006, с. 1).

Аналіз актуальних досліджень. Теоретико-методологічну основу дослідження склали: психолого-педагогічна теорія корекційної спрямованості навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами (В. Засенко, А. Колупаєва, С. Кульбіда, І. Мартиненко, В. Синьов, О. Таранченко, М. Шеремет та ін.). Результати ґрунтовних досліджень історико-педагогічних аспектів становлення та розвитку вітчизняної корекційної педагогіки і спеціальної психології широко висвітлюються в наукових працях українських вчених (В. Бондар, Н. Засенко, В. Золотоверх, С. Кульбіда, І. Соколянський, М. Супрун, О. Шевченко, М. Ярмаченко та ін.). Означений аспект навчального процесу дітей із особливими потребами був предметом розгляду таких українських учених: В. Засенка, Т. Єжової, С. Кульбіди, О. Таранченко та ін. Питання теорії та історії організації спеціального навчання і виховання дітей, що недочувають і глухих, завжди були предметом багатьох досліджень (В. Бондаря, В. Засенка, Є. Синьова, В. Шевченка, Л. Фомічової, М. Ярмаченка та ін.). Учені розглядали різні аспекти розвитку закладів освіти для дітей із особливими потребами, але окреслені питання потребують подальшого комплексного вивчення.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз розвитку закладів освіти для дітей із особливими потребами в умовах незалежної України як відображення зовнішньої диференціації в 1991–2000 рр.

Методи дослідження: вивчення й порівняльно-зіставний аналіз законодавчих документів України щодо спеціальної освіти, історико-педагогічних і літературних джерел; аналіз, синтез, систематизація та узагальнення теоретичного й науково-статистичного матеріалу з проблеми спеціальної освіти дало можливість визначити й охарактеризувати диференційовану систему спеціальних різнотипних шкіл та показати їх розвиток у досліджуваний період.

Виклад основного матеріалу. Огляд історіографічних джерел із проблем розвитку закладів інтернатного типу, аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти дає можливість констатувати, що на певних етапах розвитку нашого суспільства виникали різні типи спеціальних закладів освіти. Виконавши свою соціальну функцію, вони замінювались іншими. На вимогу часу створювались й розвивались численні напрями суспільного виховання

дітей в Україні: дитячі притулки, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати, школи-інтернати з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназії-інтернати, ліцеї-інтернати, санаторні школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами розвитку, школи соціальної реабілітації (Статистичний щорічник, 2003, с. 15-16). Серед них функціонувала досить розгалужена, диференційована система: спеціальних навчально-виховних (корекційних) закладів, реабілітаційних і медико-педагогічних центрів, навчально-виховних комплексів. Спеціальні школи були треступеневими: «I ступінь – початкова школа, що забезпечує початковий рівень загальної середньої освіти; II ступінь – основна школа, що забезпечує неповну загальну середню освіту; III ступінь – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту» (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 3). Залежно від місцевих умов вони функціонували автономно (початкова, основна, старша), а також разом чи в комплексі з закладами дошкільної освіти (відділеннями). За структурою спеціальні школи (школи-інтернати) I, I-II, I-III ступенів могли функціонувати разом або самостійно:

I ступінь – початкова школа (підготовчий клас, 1–4 класи, термін навчання 5 років);

II ступінь – основна школа (5–9 (10) класи, термін навчання 5 (6) років);

III ступінь – старша школа з профільним спрямуванням навчання (11–13 класи, строк навчання 3 роки).

Відповідно до особливостей психофізичного розвитку дітей функціонували такі основні види спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів):

1) **для глухих дітей** – I-III ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–10 класи, III ступінь – 11–13 класи);

2) **для дітей зі зниженим слухом** – I-III ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–10 класи, III ступінь – 11–13 класи);

3) **для сліпих дітей** – I-III ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–10 класи, III ступінь – 11–13 класи);

4) **для дітей зі зниженим зором** – I-III ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–10 класи, III ступінь – 11–13 класи);

5) **для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату** – I-III ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–10 класи, III ступінь – 11–13 класи);

6) **для дітей з важкими порушеннями мовлення** – I-II ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–10 класи);

7) **для дітей із затримкою психічного розвитку** – I-II ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–9 класи);

8) **для розумово відсталих дітей** – I-II ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь – 5–9 (10) класи) (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 5). Зокрема, основними державними навчальними закладами для дітей із порушенням слуху шкільного віку у цей період були:

- спеціальні загальноосвітні школи-інтернати,
- навчально-реабілітаційні центри;
- та спеціальні (корекційні) класи в закладах загальної середньої освіти (Колупаєва та Таранченко, с. 9).

Зазначимо, що спеціальна школа (школа-інтернат) входила до складу навчально-виховного комплексу, закладів освіти різних типів, а також могла утворювати навчально-виховні об'єднання з дошкільними, позашкільними та іншими закладами освіти для задоволення культурно-освітніх потреб учнів (вихованців), а також мала у своєму складі дошкільні групи, класи з поглибленим вивченням предметів та класи (групи) з вечірньою (заочною) формою навчання. Ураховувалося й бажання батьків, а саме: діти, які потребували корекції фізичного та (або) розумового розвитку, могли лише навчатися у спеціальних школах-інтернатах без проживання у них.

Для організації навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи дітей, які мали складні вади розвитку (діти з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, діти з раннім дитячим аутизмом, сліпоглухі), у складі спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) відкривалися окремі класи (групи). Гранична наповнюваність класів (груп) для дітей, які мали складні вади розвитку, не повинна була перевищувати 6 осіб. Також, за наявності достатньої кількості учнів, відповідної матеріально-технічної бази та кадрового забезпечення, спеціальна школа (школа-інтернат) мала спеціальні класи (групи) для дітей інших нозологій. Наприклад, для дітей із помірною розумовою відсталістю у спеціальних школах (школах-інтернатах) відкривалися окремі класи. Для дітей 6 (7) років, які потребували корекції фізичного та (або) розумового розвитку, але не отримали відповідної дошкільної підготовки або не готові до навчання з інших обставин, у спеціальних школах (школах-інтернатах) відкривалися підготовчі класи. Для учнів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для розумово відсталих дітей, які за станом здоров'я могли оволодіти професією певного кваліфікаційного рівня, у школах з відповідною навчально-матеріальною базою відкривалися 10 класи з поглибленою професійною реабілітацією. Добір учнів до таких класів здійснювався за рекомендаціями лікарів і шкільних психолого-медико-педагогічних комісій із урахуванням побажань учнів та їх батьків (осіб, які їх замінюють) (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 6).

Важливим було те, що мережа класів та їх наповнюваність у спеціальній школі (школі-інтернаті) установлювалася засновником (власником) відповідно до Нормативів наповнюваності груп дошкільних закладів освіти (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп закладів загальної середньої освіти всіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних

зкладах, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 06.03.2002 за № 229/6517 (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 6). Крім того, для надання індивідуальної корекційної допомоги та добору відповідних програм навчання в кожній спеціальній школі (школі-інтернаті) діяли шкільні психолого-медико-педагогічні комісії, метою яких було:

- вивчення особливостей психофізичного розвитку кожного учня (вихованця) в динаміці;
- визначення адекватних умов, форм і методів навчально-виховної, корекційно-розвивальної роботи, професійної реабілітації;
- переведення учнів (вихованців) до наступного класу спеціальної школи (школи-інтернату) одного й того самого виду.

Характерним для системи закладів загальної середньої освіти, зокрема для дітей-інвалідів, були спеціальні школи з продовженим днем, спеціальні навчально-виховні комплекси, об'єднання. Діти, які за характером патологій не могли навчатися безпосередньо в школах, вони отримували освіту за індивідуальною формою. Зазначимо, що система спеціальної освіти в Україні ґрунтувалася на вікових особливостях дітей. Основними завданнями загальноосвітньої спеціальної школи (школи-інтернату) було забезпечення належних умов для проживання, навчання, виховання, соціальної реабілітації; надання медичної допомоги вихованцям з фізичними або розумовими вадами розвитку і психічними розладами.

Відповідно до «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» були спрямовані завдання на створення державної системи допомоги дітям із вадами в розвитку та дітям-інвалідам, сприяння подальшому розвитку й удосконаленню питань організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами. Метою соціальної допомоги і реабілітації дітей із вадами фізичного або розумового розвитку, у тому числі хворих дітей, дітей-сиріт і тих, які залишилися без піклування батьків, дітей, які зазнали радіаційного впливу, з комбінованими вадами, здобуття неповної середньої освіти, розвитку їх нахилів і здібностей створювалися різні типи навчально-виховних закладів із дошкільним відділенням. Навчально-виховний процес будувався на педагогічно обґрунтованому виборі педагогами змісту, форм і методів навчання і виховання, які забезпечували одержання учнями необхідних знань і змін, корекцію вад їхнього психофізичного розвитку. У навчально-виховному процесі школи реалізувалася ідея соціалізації особистості.

У спеціальній школі всіх ступенів варіантність загальної середньої освіти забезпечувалася наявністю в її змісті таких компонентів:

- державного (державного стандарту загальної середньої освіти), який визначався Міністерством освіти України;

- шкільного, який визначався спеціальною школою з урахуванням особливостей психофізичного стану, інтересів та побажань учнів, їхніх батьків, культурно-етнічних особливостей регіону (Національна доктрина, 2002, с. 2-3).

Навчання і виховання здійснювалося за оригінальними програмами і спеціальними підручниками, затвердженими Міністерством освіти і науки України. На II і III ступенях використовувалися як оригінальні програми, так і загальноосвітні програми, підручники масової школи (крім шкіл для розумово відсталих дітей).

У спеціальних гімназіях-, ліцеях-інтернатах (2 і 3 ступінь) при викладанні загальноосвітніх і профільних предметів використовувалися програми для масових шкіл і шкіл (класів) з поглибленим вивченням окремих предметів, а також спеціалізованих шкіл суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного, трудового та інших профілів (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 4).

Навчально-виховний процес у спеціальній школі здійснювався диференційовано з урахуванням структури дефекту, психофізичного стану, індивідуальних особливостей і можливостей учня.

У спеціальній школі залежно від типу проводилися корекційно-відновлювальні заняття з предметно-практичного навчання, лікувальної фізкультури, логопедії, ритміки, соціально-побутової, просторової орієнтації, розвитку слухового, зорового, дотикового сприймання та комунікативної діяльності, формування вимови й мови з метою корекції первинних і вторинних порушень, розширення досвіду соціально-психологічної адаптації.

Навчально-виховний процес у спеціальній школі (школі-інтернаті) незалежно від її підпорядкування, виду й форми власності здійснювався відповідно до робочих навчальних планів, розроблених закладом на основі типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України. Робочий навчальний план спеціальної школи (школи-інтернату) державної та комунальної форми власності затверджувався відповідним органом управління освітою місцевих державних адміністрацій; приватної форми власності – засновником (власником) за погодженням з відповідним органом управління освітою (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 5). Також, експериментальні та індивідуальні робочі навчальні плани спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату) погоджувалися з Міністерством освіти і науки України за поданням Міністерства освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Спеціальна школа (школа-інтернат) працювала за навчальними програмами, підручниками й посібниками, що мали відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Під час навчання учнів у спеціальній

школі (школі-інтернаті) II і III ступенів використовувалися як спеціальні програми і підручники, так і програми й підручники загальноосвітньої школи. У випадках, коли учні мали ускладнені вади психофізичного розвитку, дисграфію, дислексію, акалькулію і не могли засвоїти програму з окремих предметів, педагогічна рада школи за поданням шкільної психолого-медико-педагогічної комісії та погодженням із батьками (особами, які їх замінюють) приймала рішення про переведення таких учнів на навчання за індивідуальними навчальними програмами (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 4).

Індивідуальні навчальні програми розроблялися вчителем на основі навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, та робочого навчального плану закладу, погоджувалися з батьками (особами, які їх замінюють), розглядалися педагогічною радою і затверджувалися керівником спеціальної школи (школи-інтернату). Навчальні досягнення таких учнів оцінювалися за обсягом матеріалу, визначеного індивідуальною навчальною програмою.

У спеціальній школі (школі-інтернаті) приватної форми власності наповнюваність класів та груп визначався його засновником (власником) на підставі рішення педагогічної ради з урахуванням нормативів, умов роботи закладу та пропозицій батьків або осіб, які їх замінювали, але не вище відповідних нормативів наповнюваності, затверджених Міністерством освіти і науки України (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 5).

Навчально-виховний процес учнів (вихованців) у спеціальній школі (школі-інтернаті) здійснювався з урахуванням особливостей психічного та фізичного розвитку за змістом, формами й методами їх навчання, відповідного режиму дня, що забезпечував системність навчально-виховної, корекційно-розвивальної, лікувально-профілактичної роботи, реабілітаційних заходів. Крім того, навчально-виховний процес у спеціальній школі (школі-інтернаті) мав корекційну спрямованість. Завдяки індивідуальному та диференційованому підходу створювалися передумови для подолання порушень психофізичного розвитку, засвоєння учнями (вихованцями) програмового матеріалу, розвитку їх здібностей, професійно-трудової підготовки, подальшої соціалізації.

Ефективність навчально-виховної, корекційно-розвивальної роботи досягався через забезпечення учнів (вихованців) відповідними засобами навчання та реабілітації, медичними виробами.

Цінним було те, що для цих учнів трудове навчання у спеціальній школі (школі-інтернаті) передбачало систему заходів, спрямованих на відновлення, компенсацію порушених функцій, оволодіння вихованцями трудовими вміннями і навичками, що було основою для подальшої професійної підготовки. Воно здійснювалося диференційовано з урахуванням психофізичних, індивідуальних особливостей та можливостей

учня і могло здійснюватися у формі професійного навчання (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 5). Крім того, професійне навчання організовувалося на базі навчально-виробничих майстерень, навчально-дослідних ділянок, підсобного господарства тощо.

Професійна освіта була спрямована на оволодіння навичками спеціальності в спеціальній школі (школі-інтернаті) визначалася з урахуванням рекомендацій лікарів, побажань учнів та їх батьків (осіб, які їх замінюють), потреб регіонів.

При проведенні уроків з трудового навчання класи поділялися на групи. Комплектування груп за видами праці здійснювалося з урахуванням особливостей психофізичного розвитку учнів та рекомендацій лікарів. Розклад уроків складався відповідно до робочого навчального плану з дотриманням педагогічних та санітарно-гігієнічних вимог з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. Тривалість уроків у підготовчих, перших класах початкової школи становив 35 хвилин, у 2–4 класах – 40 хвилин, у п'ятих-тринадцятих класах – 45 хвилин. Власне в підготовчих, 1–4 класах після 15 хвилин уроку, у 5–10 класах після 20 хвилин уроку проводилися рухливі внутрішні перерви (фізкультхвилинки). Тривалість перерв між уроками встановлювалася з урахуванням необхідної організації активного відпочинку і харчування учнів, але не менше 15 хвилин, і великої перерви після другого або третього уроку – не менше 30 хвилин. Проте, у спеціальній школі (школі-інтернаті) для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату тривалість уроків у 5–13-х класах становив 40 хвилин за погодженням з відповідними органами управління освітою та державної санітарно-епідеміологічної служби. Домашні та самостійні завдання в підготовчому, I-му класах не задавалися. Письмові домашні завдання в наступних початкових класах не обов'язкові. Вони могли задаватися учням з урахуванням типологічних та індивідуальних особливостей їх психофізичного розвитку.

Домашні завдання у 5–13-х класах задавалися з урахуванням психофізичних особливостей, індивідуальних можливостей учнів та педагогічних і санітарно-гігієнічних вимог. Зміст, обсяг і форма виконання домашніх завдань визначалися вчителем. Навчання у 10(11)-х та 13-х класах спеціальної школи (школи-інтернату) завершувалися державною підсумковою атестацією. У початковій школі підсумковій атестації підлягали результати навчальної діяльності учнів четвертих класів.

Не менш важливою була й інформація про тривалість і структуру навчального року, строки і термін канікул, оцінювання навчальних досягнень учнів спеціальної школи (школи-інтернату), проведення державної підсумкової атестації, переведення й випуск учнів, видача документів про базову та повну загальну середню освіту, а також про нагородження випускників спеціальної школи золотою і срібною медалями, Похвальним

листом і Похвальною грамотою, яке здійснювалося відповідно до законодавства України (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 6).

Випускники спеціальної школи (школи-інтернату), які закінчили школу II ступеня (крім тих, які навчалися у школі (школі-інтернаті) для розумово відсталих дітей), одержували свідоцтво про базову загальну середню освіту державного зразка, що давав право на вступ до професійно-технічного навчального закладу, закладу вищої освіти I–II рівнів акредитації. На бажання випускники могли продовжувати здобувати повну загальну середню освіту в школі (школі-інтернаті) III ступеня.

Випускники, які закінчили спеціальну школу (школу-інтернат) III ступеня, одержували атестат про повну загальну середню освіту, що давав право на вступ до закладів професійно-технічної та вищої освіти.

Випускники, які закінчили спеціальну школу (школу-інтернат) для розумово відсталих дітей, отримували свідоцтво про закінчення спеціальної загальноосвітньої школи, що давав право на вступ до закладу професійно-технічної освіти з урахуванням рекомендацій лікарів (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 6). Проте, спеціальна школа (школа-інтернат) приватної форми власності мала право видавати випускникам документи державного зразка про відповідний рівень освіти за умови проведення атестації цього закладу.

Мова навчання й виховання в спеціальній школі (школі-інтернаті) визначалася відповідно до Конституції України, закону України про мови.

Таким чином, завданням спеціальних шкіл було охоплення всіх дітей із особливими потребами, соціально-педагогічним впливом, надання психолого-медико-педагогічної допомоги, що й характеризувало їх цілеспрямований розвиток у зазначений період. Відзначимо й те, що до 2000 р. була створена розгалужена мережа інтернатних закладів, у яких утримувалися, навчалися, виховувалися, одержували комплекс корекційно-реабілітаційних, лікувально-оздоровчих заходів діти, які потребували соціального захисту (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, хворі діти, діти з вадами фізичного або розумового розвитку, діти-інваліди та ін.) (Про затвердження «Положення...», 1993, с. 63). До складу мережі в цей час входило 689 інтернатних закладів різних типів, у яких навчалася 154,5 тис. учнів, зокрема: 299 загальноосвітніх навчальних закладів-інтернатів (86,3 тис. учнів), у тому числі: 391 спеціальна школа-інтернат для дітей, які потребували корекції фізичного чи розумового розвитку (61,2 тис. учнів), з яких 59 – для дітей з вадами слуху (7,3 тис. учнів) та ін. (Бондар та Золотоверх, 2002, с. 1). Спільним для всіх закладів інтернатного типу була організація цілодобового перебування дітей у таких закладах під опікою педагогічних (при потребі й медичних) працівників з метою забезпечення всебічного розвитку вихованців, підготовки їх до дорослого життя.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, на підставі аналізу статистичних даних України, законодавчих документів України, історичної літератури можна зробити висновок, що за зовнішньою диференціацією школи поділялися за різними типами спеціальних закладів для дітей із особливими потребами. Проте, незважаючи на вдосконалення розвитку навчально-виховного процесу для дітей із особливими потребами, із середини 90-х років їх мережа почала скорочуватися.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондар, В., Золотоверх, В. (2002). *Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток (до десятиріччя Інституту спеціальної педагогіки АПН України)*. Режим доступу: lib.npu.edu.ua/full_txt/D0560401002.rtf. (*Interpretation of the evolution of special education: birth, formation, development (to the decade of the Institute of Special Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine)*). Retrieved from: lib.npu.edu.ua/full_txt/D0560401002.rtf).
- Досвід втілення положень про освіту для дітей з особливими потребами в країнах Центральної Європи: [результати до досліджень Івонни Чані]*. (2006). К.: Міжнародний фонд Відродження (*Experience in implementing education provisions for children with special needs in Central Europe: [results of research of Ivanna Chani]*). (2006). International fund Renaissance).
- Колупаєва, А. А., Таранченко, О. М. (2016). Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*, 3, 7-18 (Kolupaieva, A. A., Taranchenko, O. M. (2016). Education of children with special needs during the independence of Ukraine: staged in a strategic dimension. *Special child: teaching and upbringing*, 3, 7-18).
- Національна доктрина розвитку освіти. Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. №347/2002*. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/> (*National Doctrine of Education Development. Approved by the Decree of the President of Ukraine of April 17, 2002 № 347/2002*). Retrieved from: <http://www.mon.gov.ua/>).
- Про затвердження «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» №136 від 13.05.93 р.* Режим доступу: [08file:///F:/%D1%81%D0%BC19/%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B7%202\).html](http://08file:///F:/%D1%81%D0%BC19/%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B7%202).html). (*On Approval of the "Regulations on the Special Secondary School Boarding School (School, Class) of Ukraine for Children with Disabilities in Physical or Mental Development" No. 136 dated May 13, 1993*). Retrieved from: [08file:///F:/%D1%81%D0%BC19/%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B7%202\).html](http://08file:///F:/%D1%81%D0%BC19/%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B7%202).html)).
- Статистичний щорічник України за 2002 рік*. (2003). Державний комітет статистики України (*Statistical Yearbook of Ukraine for 2002*. (2003). State Statistics Committee of Ukraine).

РЕЗЮМЕ

Шевченко Светлана. Отображение внешней дифференциации в организации школьного образования в Украине на примере учреждений для детей с особыми образовательными потребностями (1991-2000 гг.).

В статье отражена внешняя дифференциация в организации школьного образования в Украине на примере учреждений для детей с особыми потребностями; рассмотрено развитие специальных разнотипных учебно-воспитательных учреждений для детей с особыми образовательными потребностями. Автором осуществлен

историко-педагогический анализ развития целой сети этих учреждений с помощью методов анализа, синтеза, систематизации и обобщения. Показано развитие и особенности совершенствования и реформирования системы образования детей с особыми потребностями в исследуемый период. Статья может быть указателем на поиск оптимальных путей социализации детей с особыми образовательными потребностями и их интеграции в общество. Перспективы дальнейших исследований заключаются в поиске путей совершенствования системы специальных учебно-воспитательных заведений.

Ключевые слова: *дети с особыми потребностями, специальные услуги, права детей с особыми потребностями, специальные образовательные школы-интернаты, нормативно-правовые документы, дифференцированная система специальных образовательно-воспитательных (коррекционных) учреждений.*

SUMMARY

Shevchenko Svitlana. Display of external differentiation in the organization of school education in Ukraine on the example of institutions for children with special educational needs (1991–2000).

The article reflects external differentiation in the organization of school education in Ukraine on the example of institutions for children with special needs. Development of special multi-type education institutions for children with special educational needs has been considered. The author has carried out a historical and pedagogical analysis of the development of a whole network of these institutions using the methods of analysis, synthesis, systematization and generalization. Development and features of improving and reforming the education system of children with special needs in the period under study are shown.

It is proved that educational process of pupils (students) in a special school (boarding school) was carried out taking into account the peculiarities of mental and physical development in terms of content, forms and methods of their training, corresponding to the daily routine, which ensured systematic educational and correctional and developmental, medical and preventive work, rehabilitation measures. In addition, the educational process in a special school (boarding school) had a corrective direction. Thanks to an individual and differentiated approach, prerequisites were created for overcoming mental and physical impairments, assimilation by students (pupils) of program material, development of their abilities, vocational training, and further socialization.

It is found out that the task of reaching all children with special needs, social and pedagogical influence, providing psychological, medical and pedagogical assistance was characteristic of this period. It was also determined that in 2000 an extensive network of residential institutions was established, in which children who needed social protection were kept, studied, educated, received a complex of remedial and rehabilitation, medical and recreational activities (orphans, and impaired physical or mental, disabled children, etc.)

It was established that, following external differentiation, schools were divided according to different types of special institutions for children with special needs. It has been proved that despite improvement in the development of the educational process for children with special needs, since the mid-1990s, their network has begun to shrink.

The article can be a pointer to finding the best ways to socialize children with special educational needs and their integration into society. Prospects for further research are seen in finding ways to improve the system of special education institutions.

Key words: *children with special needs, special services, rights of children with special needs, special educational boarding schools, special education, legal documents, a differentiated system of special educational (correctional) institutions.*